

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В НАВЧАННІ УЧНІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY INTEGRATION IN STUDY OF PUPILS IN PHYSICAL TRAINING LESSONS IN THE INSTITUTIONS OF SECONDARY EDUCATION

У статті розглянуто педагогічну проблему реалізації міжпредметної інтеграції в навчанні учнів на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти. Визначено основні напрями наукових розвідок для вирішення анонсованої проблеми. Уточнено сутність поняття «інтеграція» як основного в контексті наукової розвідки. Узагальнено, що реалізація міжпредметної інтеграції в навчанні учнів на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти передбачає визначення спільних теоретичних понять для тих предметів, зміст яких можна використовувати у фізичному вихованні школярів. Таким засадничим поняттям визначено термін «здоров'я» та похідні від нього – здоров'язбереження, здоровий спосіб життя, здоров'язберезувальна компетентність. Проаналізовано навчальні програми предметів здоров'язберезувального змісту, які вивчаються з 1 по 11 класи і можуть мати безпосередні інтегративні зв'язки з фізичною культурою. Це предмети «Основи здоров'я» для 1–4 класів, «Здоров'я, безпека та добробут» для 5–6 класів, «Основи здоров'я» для 6–9 класів, «Біологія і екологія» для 10–11 класів. Аналіз навчальних програм дав змогу дійти висновку, що для проведення експериментального дослідження з реалізації міжпредметної інтеграції в навчанні учнів на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти оптимальним є вибір курсу «Основи здоров'я» для 6–9 класів. Наведено приклади інноваційних методів, які використовуються на уроках фізичної культури на засадах міжпредметної інтеграції. Узагальнено, що міжпредметна інтеграція на уроках фізичної культури спрямовується на підготовку учнів до здорового способу життя. Подальші перспективи в цьому напрямку вбачаємо у створенні спеціальних інтеграційних навчально-методичних матеріалів для оптимізації уроків фізичної культури з використанням теоретичного контенту дисциплін здоров'язберезувального змісту.

Ключові слова: міжпредметна інтеграція, здоров'я, учні, уроки фізичної культури, заклади загальної середньої освіти.

The article deals with the pedagogical issue of the implementation of interdisciplinary integration in study of pupils in physical training lessons in the institutions of secondary education. The main directions of scientific studies to solve the announced problem have been determined. The essence of notion of «integration» as the basic one in the context of scientific research has been clarified. It has been summarized that the implementation of interdisciplinary integration in study of pupils in physical training lessons in the institutions of secondary education involves the identification of common theoretical concepts for those subjects, the content of which can be used in the physical education of schoolchildren. Such basic concept has been defined the term «health» and its derivatives – health saving, healthy lifestyle, health-saving competence. Curricula of disciplines with a health-saving content, which are studied from 1 to 11 grades and can have direct integrative connections with physical education, have been analyzed. These are the subjects of «Health Foundations» for 1–4 grades, «Health, Safety and Welfare» for 5–6 grades, «Health Foundations» for 6–9 grades, «Biology and Ecology» for 10–11 grades. Curricula analysis gave an opportunity to make a conclusion that to conduct an experimental study on the implementation of interdisciplinary integration in study of pupils in physical training lessons in the institutions of secondary education, the optimal course choice is «Health Foundations» for 6–9 grades. Examples of innovative methods used in physical training lessons on the basis of interdisciplinary integration have been given. It has been summarized that the interdisciplinary integration in physical training lessons is directed to train pupils for a healthy lifestyle. We see the further prospects on this direction in the creation of special integrative teaching and methodical materials for optimizing physical training lessons using the theoretical content of health-saving disciplines.

Key words: interdisciplinary integration, health, pupils, physical training lessons, institutions of secondary education.

УДК 37.091.31-021.385:796

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.1.4>

Домбровський А.Е.,

аспірант кафедри теорії і методики фізичного виховання
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Алексєєв О.О.,

докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри спорту і спортивних ігор
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Різнострамованість навчання учнів у закладах загальної середньої освіти дає змогу сформулювати в підростаючого покоління широку палітру комплексних наукових уявлень про різноманітні процеси і явища, які відображають дійсність у всіх її аспектах. Водночас, згідно з основними положеннями реформи Міністерства освіти і науки, перед учителями окреслюється ключове завдання – навчити учнів використовувати набуті

знання у повсякденні. Це стосується роботи кожного вчителя-предметника, у тому числі й учителів фізичної культури. Важливо, щоб всебічно-світоглядний характер навчання учнів у закладах загальної середньої освіти відобразив комплексно-інтегративний підхід у вивченні різних предметів, що в результаті уможливило поєднання, комбінування, застосування знань у нових умовах.

Відтак актуалізується створення такого навчально-виховного середовища на уроках

фізичної культури, в умовах якого учні мали б змогу використати матеріал з вивчення інших предметів на засадах міжпредметної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядається проблема міжпредметної інтеграції в контексті нашого дослідження та презентуються різні дослідницькі рішення й підходи для її розв'язання, дає змогу виокремити основні напрями наукових розвідок:

- обґрунтування теоретичних і практичних засад інтеграції в шкільній освіті (Т. Засекина [7]);

- визначення перспективних напрямів модернізації системи фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти України (Н. Москаленко, С. Овчаренко, Т. Сидорчук, О. Ханюкова, А. Яковенко [9] та ін.)

- спрямованість професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на оздоровче цілепокладання фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах (М. Саїнчук [12]) та використання здоров'язбережувального змісту фізичного виховання учнів (О. Ажиппо [1], О. Анастасова [2], О. Безкопильний [3], М. Єфремова [6], І. Лапичак [8] та ін.), що потребує реалізації інтеграційного підходу в підготовці майбутніх учителів фізичної культури (Г. Хомяк) [15];

- цілеспрямоване використання інтеграції змісту дисциплін природничо-наукового циклу в роботі вчителів фізичної культури (В. Омеляненко [10]).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми ґрунтується на тому, що дослідники вивчали окремі аспекти анонсованого питання. Проте цілісного дослідження реалізації міжпредметної інтеграції в навчанні учнів на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти не виявлено.

Мета статті. Визначити теоретичні основи реалізації міжпредметної інтеграції в навчанні учнів на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним із засадничих понять нашої наукової розвідки є термін «інтеграція» (з лат. *integratio* – відновлення, заповнення; розуміння цілісності). У довідниковій літературі інтеграція тлумачиться як процес, що пояснює «об'єднання в ціле раніше різнорідних частин та елементів» і в широкому сенсі розуміється як «процес становлення цілісності», як «ієрархічне узагальнення (синтез), об'єднання на різних рівнях (предметному, міжпредметному)», як процес «внутрішньої взаємодії, взаємопроникнення наукових знань, що представляють навчальні предмети», як засіб навчання для «знаходження спільної платформи зближення предметних знань» [14, с. 169].

І хоча у методології інтегративний підхід використовується порівняно нещодавно, позаяк заснований лише в 1977 р., однак у педагогічних дослідженнях підкреслюється його ефективність. Науковці

вказують, що «інтегративні взаємодії завжди призводять до нових результатів, підсилюючи ефективність наукових досліджень, спрямовуються на якісне вдосконалення існуючих педагогічних систем, зумовлюють інноваційний тип діяльності сучасних навчальних закладів, а реалізація інтегративного підходу сприяє створенню інноваційно-творчої атмосфери взаємодії між учасниками процесу навчання, реалізації інноваційної діяльності в умовах освітнього простору» [14, с. 168].

Використання інтегративного підходу в навчанні базується на урахуванні сутності міжпредметної (міждисциплінарної) інтеграції, основою якої є міжпредметні зв'язки. Встановлення міжпредметних зв'язків потребує не тільки узгодження навчально-методичного забезпечення (наприклад, змісту навчальних програм), а й використання теоретичного матеріалу одних предметів (наприклад, природничо-наукового циклу) у процесі проведення занять з інших дисциплін (до прикладу, на уроках фізичної культури), що сприятиме усвідомленню учнями наукового підґрунтя й цілісності системи шкільної освіти та взаємозв'язку між різними предметами завдяки інтеграції знань, формування практичних умінь і навичок тощо. Таким чином, міжпредметна інтеграція сприятиме «розвитку системного мислення учнів» [5, с. 210].

Реалізація міжпредметної інтеграції в навчанні учнів на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти передбачає визначення спільних теоретичних основ для тих предметів, зміст яких можна використовувати у фізичному вихованні школярів. Таким засадничим поняттям вважаємо термін «здоров'я» та похідні від нього поняття – здоров'язбереження, здоровий спосіб життя, здоров'язбережувальна компетентність та ін.

Так, починаючи з першого року навчання в школі, учні опановують предмет «Основи здоров'я» (1–4 класи). Саме вивчення цього предмету відзначається безпосередніми інтегративними зв'язками з фізичною культурою, позаяк школярі мають змогу:

- усвідомити сутність і цінність здоров'я загалом і, зокрема, фізичного здоров'я, що підкріплюється систематичними заняттями на уроках фізичної культури;

- актуалізувати організацію здорового способу життя, що зумовлює уникнення шкідливих звичок і, знову ж таки, сприяє активним заняттям на уроках фізичної культури;

- виявляти ціннісне ставлення та стійкі мотиви до збереження здоров'я;

- набувати здоров'язбережувальних умінь і навичок на уроках з фізичної культури, що сприятиме фізичному розвитку та ін.

Системність та інтегративність вивчення предметів «Основи здоров'я» та «Фізична культура» відображається в тому, що змістове наповнення

програмного матеріалу для кожного класу щороку розширюється в напрямі поєднання таких структурних складників, як здоров'я людини та його компоненти (фізичне, соціальне, психічне, духовне здоров'я). Залежно від зростаючого рівня інтелектуального та фізичного розвитку учнів початкових класів інформаційне забезпечення кожного розділу предмету «Основи здоров'я» щороку змінюється з урахуванням ускладнення навчально-пізнавальної діяльності школярів.

Якщо в першому класі учні отримували знання стосовно сутності здоров'я (на уроках з предмету «Основи здоров'я») і виконували фізичні вправи на уроках фізичної культури, то впродовж навчання у початковій школі вони набували інтелектуальних умінь відобразити логічні інтеграційні взаємозв'язки між такими факторами:

- здоров'ям та окремими чинниками позитивного впливу на нього (загартовування, режим дня, раціональне харчування, використання засобів гігієни та гігієнічних процедур, убезпечення від інфекційних хвороб тощо);

- здоров'язбережувальною діяльністю та фізичною активністю (ранкова гімнастика, систематичність занять на уроках фізичної культури, використання вправ для почергової організації фізичної та розумової діяльності тощо);

- прогресивним технічним розвитком сучасного суспільства та негативним впливом на здоров'я надмірного і неконтрольованого користування комп'ютером, мобільним телефоном, планшетом та ін.

У 5-6 класах загальноосвітньої школи учні вивчають інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» [4], який спрямовується на розширення знань стосовно сутності здоров'я. Увага учнів акцентується на тому факті, що 50 % здоров'я залежить від способу життя, у тому числі й від фізичної активності, яка нормується на уроках фізичної культури.

У 6–9 класах учні вивчають інтегрований предмет «Основи здоров'я», зміст якого спрямовується на засвоєння основ здорового способу життя [11]. Сформованість свідомого ставлення до здоров'я потребує опанування учнями вмій і навичок здоров'язбережувальної діяльності, які пов'язуються з розвитком усіх складників здоров'я. Наприклад, фізичний аспект здоров'я враховується і формується на уроках фізичної культури шляхом багаторазового вправлення і виконання фізичних вправ і навантажень, що сприяють формуванню здорового організму школярів.

Упродовж 10-11 класів учні вивчають предмет «Біологія і екологія». Однією з тем цього предмета є «Застосування результатів біологічних досліджень у медицині», де учні узагальнюють знання стосовно сутності здоров'я. Школярі покликані ознайомитися з теоретичним матеріалом стосовно використання результатів біологічних

досліджень у медицині, що є основою системи охорони здоров'я. Рівень теоретичної підготовки учнів у контексті цієї теми узгоджується з їх розумінням спрямованості медицини на досягнення однієї з основних цілей сталого розвитку на період 2016–2030 рр. – забезпечення здорового способу життя [13]. Таким чином, у вивченні шкільного курсу «Біології та екології» в учнів формується комплекс різних компетентностей, серед яких чільне місце займає здоров'язбережувальна компетентність. У цьому аспекті важливо акцентувати увагу на інтегративному зв'язку між окресленою метою вивчення предмета «Біологія та екологія», що розширює палітру знань учнів стосовно залежності здоров'я людини від екологічних чинників, та фізичною активністю, досвід якої здобувається учнями на роках фізичної культури.

Аналіз навчальних програм означених предметів дав змогу дійти висновку, що для проведення експериментального дослідження з реалізації міжпредметної інтеграції в навчанні учнів на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти найбільш доречним є вибір курсу «Основи здоров'я» для 6–9 класів. Таке рішення зумовлюється кількома чинниками:

По-перше, програму розроблено на підставі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392) з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 р. № 462) та відповідно до положень «Концепції Нової української школи» (2016 р.) [11].

По-друге, вивчення цієї дисципліни охоплює різноплановий матеріал, що сприяє формуванню учнів основних компетентностей у природничих науках, у безпечному застосуванні засобів інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденному житті;

По-третє підлітковий вік, на який припадає вивчення предмета «Основи здоров'я» в 6-9 класах, визначається як сензитивний для розвитку багатьох особистісних потреб, які можуть реалізуватися на уроках фізичної культури (потреба у самовираженні, у вмінні успішно виконувати певну діяльність тощо). Уміння учнів поєднувати отримані знання з предмету «Основи здоров'я» стосовно здоров'язбереження з практикою фізичної активності на уроках фізичної культури свідчить про такі зміни:

- розвиток самосвідомості, формування самооцінки, що можуть бути регуляторами адекватної поведінки учнів;

- прагнення до пізнання власної індивідуальності та бажання самовдосконалення;

- потреба визнання серед однолітків як ерудованої, фізично розвинутої особистості для досягнення певного соціального статусу в шкільному колективі;

– засвоєння нових особистісних цінностей, серед яких важливе місце займають цінності здорового способу життя тощо.

У такому контексті підсилюється виховна роль вчителя фізичної культури. Враховуючи перспективні трансформації в особистісному розвитку учнів підліткового віку, учителі фізичної культури покликані зосереджувати увагу підростаючого покоління на можливих позитивних і негативних змінах в організмі кожного залежно від доцільного використання знань з інших предметів стосовно здоров'язбережувальної діяльності. З цією метою використовувалися такі інноваційні методи на уроках фізичної культури:

– розробка і виконання учнями *індивідуальних регламентованих вправ*, у яких відображається покроковий аналіз спрямованості окремих фізичних рухів і навантажень з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку організму та впливу фізичної активності на здоров'я;

– створення *кейсів*, у яких комплектується збірка фізичних вправ різної інтенсивності й цільового призначення з теоретичним обґрунтуванням доцільності та здоров'язбережувального змісту на основі знань з предмету «Основи здоров'я»;

– участь в інтелектуально-розвивальних *іграх*, у яких виконання певних видів ігрової діяльності на уроці фізичної культури потребує пояснення кожного ігрового етапу з позиції знавця здоров'язбережувальної сутності кожної дії;

– презентація *рухових вправ* для оптимального фізичного навантаження та відпочинку;

– *бінарні уроки* на основі поєднання взаємопов'язаних тем з предметів «Основи здоров'я» та «Фізична культура».

Аналіз результативності проведення таких занять доводить прагнення вчителів до урізноманітнення уроків фізичної культури; засвідчує підвищений інтерес учнів до здоров'язбережувальної діяльності й умотивованість школярів до фізичної активності й систематичного відвідування уроків фізичної культури, що сприяє інтеграції теоретичної підготовки з основ здоров'я та фізичної активності учнів.

Висновки. Таким чином, учителі фізичної культури покликані використовувати результати вивчення учнями кількох предметів, у яких теоретичною основою є розуміння сутності здоров'я та здорового способу життя. Впродовж навчання учнів у закладах загальної середньої освіти проблеми здоров'я і здоров'язбереження розглядаються під час вивчення кількох предметів природничо-наукового циклу. Теоретичний зміст анонсованого матеріалу постійно доповнюється й ускладнюється з урахуванням інтелектуального розвитку учнів. Практичні вміння, навички і досвід здоров'язбережувальної діяльності учні можуть набути на уроках фізичної культури, використовуючи розуміння впливу

фізичної активності на розвиток організму. Відтак міжпредметна інтеграція наукоках фізичної культури спрямовується на підготовку учнів до здорового способу життя.

Подальші перспективи в цьому напрямку вбачаємо у створенні спеціальних інтеграційних навчально-методичних матеріалів для оптимізації уроків фізичної культури з використанням теоретичного контенту дисциплін здоров'язбережувального змісту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ажиппо О. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2013. 39 с.

2. Анастасова О. Ю. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до впровадження здоров'я-формувань технологій у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Бердян. держ. пед. ун-т. Бердянськ, 2014. 20 с.

3. Безкопильний О. О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі: теорія та методика: монографія. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 552 с.

4. Василенко С., Коваль Я., Колотій Л. Здоров'я, безпека та добробут. Інтегрований курс. 5–6 класи. Київ: Літера ЛТД, 2022. 135 с. Взято з: <https://www.calameo.com/read/005537678f1cd5e3c8b82>

5. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. (2-ге, доповн. і випр.). Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

6. Єфремова М. М. Модель формування здоров'язбережувального освітнього середовища під час занять фізичним вихованням в основній школі. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2019. № 2 (18). С. 67–73.

7. Засєкіна Т. М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. 400 с.

8. Лапичак І. Є. Інтеграція професійних знань і вмінь при підготовці фахівців з фізичного виховання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02 / ЛДУФК. Львів, 2013. 20 с.

9. Москаленко Н., Яковенко А., Овчаренко С., Сидорчук Т., Ханюкова О. Перспективи модернізації системи фізичного виховання закладів загальної середньої освіти України. *Спортивний вісник Придніпров'я.* 2023. № 2. С. 67–74.

10. Омеляненко В. Г. Інтеграція змісту дисциплін природничо-наукового циклу як умова формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх учителів фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві.* 2012. № 4. С. 97–102.

11. Основи здоров'я. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти

6–9 класи. Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698. Взято з: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.osnovy.zdorovia-6-9.pdf>

12. Саїнчук М. Декларативність та реальність реалізації оздоровчого цілепокладання фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2018. № 1. С. 72–77.

13. Соболев В. І. Біологія і екологія (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. заг. серед. Освіти. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2019. 256 с.

14. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська область): Домбровська Я. М., 2016. 473 с.

15. Хомяк Г. Г. Інтеграційний підхід у підготовці майбутніх учителів фізичної культури. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. Вип. 68. С. 146–154.